

Duša na prozacu

BIFO - BERARDI, Franco (2013): *Duša na delu*. Ljubljana: MASKA.

Današnja finančna kriza je razgalila pravi obraz neoliberalnega kapitalizma in na lastni koži smo občutili tragične posledice deregulacije, privatizacije in fleksibilizacije. Povečanje števila brezposelnih, osebnega dolga in ljudi, ki padejo pod prag revščine, ima kot izrazito posledico znatno povečanje števila samomorov in poskusov samomorov ter naglo rast prodaje prozaca in drugih antidepresivov. A nepopravljivi zagovorniki neoliberalnih politik nam zagotavljajo, da so to le začasne posledice krize. Gospodarska rast naj bi blaginjo ponovno prerasdelila in tako bomo lahko ponovno vsi srečno in svobodno sledili lastnim željam. Franco Berardi v knjigi *Duša na delu* uspešno dokazuje, da je prepričanje, da so psihološke patologije zgolj posledica krize, zmotno. Eden največjih prispevkov Berardijeve knjige je namreč razkritje povezave med sistemskimi spremembami kapitalizma od sedemdesetih letih prejšnjega stoletja naprej in razširitvijo psihopatologij. Skozi knjigo nam tako prikazuje, da današnje psihopatologije povzročajo dejstvo, da je kapitalizem poslal dušo na delo, in izjemno izboljšanje informacijske tehnologije.

Z naslovom *Duša na delu* želi Berardi poudariti pomembnost konsekvenc pošiljanja duše na delo. S pojmom duša nima v mislih nič duhovno ločenega od telesa, ampak je zanj

duša »dih, sapa življenja, metafora za energijo, ki iz biološke materije naredi živeče telo.« (str. 23) Duša je torej tisto, kar neko telo zmore. V industrijskem kapitalizmu je bilo telo podrejeno kapitalu, delavec je bil zgolj podaljšek tekočega traku in njegove gibe je narekoval stroj. Delo je bilo izrazito nekvalificirano, zato ni zahtevalo intelektualnega napora delavcev. Tako ni bilo potrebe vpeti dušo v delovni proces, kar ji je dajalo popolno svobodo in možnost, da je bila na delovnem mestu nezadovoljna ter, da je razmišljala o uporu. Želja po uporu je bila močno prisotna, saj je bilo nasilje stroja nad delavcem v industrijskem kapitalizmu vidno, uvedba teylorističnih metod, ki so nenehno zviševale normo, pa je izkoriščanje in nasilje še povečala. Znamenitega leta 1968 so se študenti izrecno borili proti takšnemu nekreativnemu in intelektualno nesposobnemu okolju dela. Zahtevali so več posameznikove svobode, omogočanje lastne kreativnosti ter spodbudno okolje za inovativnost. Njihove zahteve so bile uslišane, z izjemnim razvojem informacijske in mikroelektronskih tehnologije pa je v zahodnem svetu nastal nov delavski razred, ki ga Berardi imenuje kognitariat.

Vpeljava pojma kognitariat je teoretsko zelo pomembna, saj poudarja specifično delavstva današnjega časa, in sicer kognitivno delo. Nove tehnologije so namreč močno spremenile obliko dela, saj »[n]ajprej spremenijo odnos med zasnovano in izvedbo, nato pa še odnos med intelektualno vsebino dela in njegovo manualno izvedbo. Manualno delo načeloma izvršujejo stroji, ki jih upravljajo avtomatično, medtem ko je inovativno delo, torej tisto, ki dejansko ustvarja vrednost, umsko delo.« (str. 89) Telo kognitivnih delavcev je torej izstopilo iz produkcije nove vrednosti, na njegovem mestu pa je sedaj duša kot glavni akter v produkcijskem načinu. Pomembna lastnost kognitivnih delavcev je, da jih žene želja (Berardi poudari, da moremo željo razumeti kot polje, na katerem se bije ideološki boj) po lastni kreativnosti, ki jih spodbuja, da si sami podaljšujejo čas dela. Delovno mesto

je za delavca postalo mesto samorealizacije, ker lahko v njem izkaže vse svoje specifične sposobnosti. Čeprav je delo kognitariata postalo na videz zelo podobno, saj »[v]si človeški terminali, ki sedijo za računalnikom in so povezani z univerzalno napravo za obdelavo podatkov in komunikacijo, fizično opravljajo iste gibe« (str. 90), so po drugi strani njihova znanja, sposobnosti in storitve vse manj medsebojno zamenljiva. Zaradi tega Berardi nadaljuje, da »se visokotehnološki delavci nagibajo k temu, da delo pojmujejo kot najpomembnejšo, najbolj singularno in personalizirano plat njihovega življenja.« (str. 90) Razlog, da kognitivni delavci dajejo tak pomen delu, pa Berardi vidi v tem, da

v medčloveških odnosih, v vsakdanjem življenju, v čustvenem sporazumevanju najdemo vse manj užitka in pomiritve. Posledice te deerotizacije vsakdanjega življenja je investicija želje v delo, ki je pojmovano kot edini kraj narcistične potrditve za posameznika, navajenega dojemati drugega v skladu s pravili konkurenčnosti, torej kot nevarnost, osiromašenje, omejitve, ne pa kot izkušnjo, užitek in obogatitev. Učinek, ki ga je ta pojav v zadnjih desetletjih imel na vsakdanje življenje, bi lahko označili kot splošno desolidarizacijo. Imperativ konkurenčnosti je prevladal pri delu, v komunikaciji ter v kulturi, in sicer preko sistematičnega preoblikovanja drugega v tekmeča in torej sovražnika. (str. 93)

Kognitivni delavec torej v delo vloži svojo dušo, saj je od uspeha na delovnem mestu odvisna njegova samorealizacija. Želja po uspehu, ki je vanj ideološko vcepljena, pa ga sili v nenehno podaljševanje delovnega časa in s tem v vse večjo samoeksploatacijo duše. Kognitivni delavec lahko večino dela opravi doma za računalnikom ter ni vezan na določen kraj in

določen čas. To mu omogoča, hkrati pa ga sili, da »nastavi svoj živčni sistem kot sprejemno napravo, ki je vključena kar največ časa. Tako je skozi ves dan dovzeten za semiotično aktivacijo, ki postane neposredno produktivna le takrat, ko je to nujno.« (str. 102) Takšna zavzetost delavca izčrpa in ga lahko dobesedno spravlja na rob živčnega zloma.

Naslednji koncept, ki ga Berardi vpelje in je pomemben za razumevanje povezave med sistemom in psihopatološkimi motnjami, je semiokapitalizem (semio izvira iz grščine (*semeion*), ki pomeni znak). Berardi pojasnjuje, da je v sodobnem kapitalizmu prisotna oblika proizvodnje, v kateri je vsako dejanje možno zreducirati na podatek, znak. Vstop znakov v ekonomijo pa se kaže v dveh oblikah. Prvič, kot delo, ki nadomešča delo (inteligentni stroji, avtomatizacija, programska produkcija), saj vnos znakov omogoča odvijanje dejavnosti brez mehanskega dela, in drugič, kot delo, ki proizvaja tosvetna pričakovanja in vednosti (finance, marketing, televizija, produkcija mnenj, imaginarijev, mitologij). Nenehni razvoj informacijskih tehnologij pa znake, ki nosijo sporočila, izjemno hitro širi, zaradi česar prihaja do hiperprodukcije informacij. Posameznik je tako nenehno obdan z informacijami in sporočili, ki jih na določeni točki ne more več absorbirati in premisliti. Ta nezmožnost lahko privede do psihopatologije.

Tipična patologija današnje dobe je po Berardijevem mnenju panika. Panika je namreč »občutje, ki nas prevzame, ko se soočimo z neskončnostjo narave in nas ta povsem preplavi, saj v našo zavest nismo zmožni sprejeti neskončnega razpona dražljajev, ki jih svet vzbuja v nas.« (str. 112) Panični torej postanemo, ko smo deležni preveč dražljajev/informacij, ki jih ne moremo sprejeti. Iz tega sklepa ni težko videti problematiko semiokapitalizma, ki nenehno pospešuje tok informacij, dokler jih ni preveč, da bi jih lahko posameznik zaznal. V tekmovalni družbi, ki nenehno hlepi po zmagah in napredku, pa lahko nepoznavanje

informacij pomeni poraz in izločitev. Želja po zmagah prinaša tehnološki napredek in s tem »nenehno pospeševanje ritmov globalnega stroja, nenehna ekspanzija kiberprostora navkljub omejenim zmožnostim obdelave, ki jih imajo posameznikovi možgani glede na kiberčas.« (str. 112) Ekspanzija kiberprostora in informacij pa povzroča, da bo vedno več posameznikov prišlo do točke, ko organizem ne bo več sposoben zdržati preobremenitve. Takrat bo nastopila ali panična kriza, ki lahko privede do kolapsa, ali do odvrnitve organizma od komunikacijskega toka in nenadna psihična demotivacija, se pravi do depresije. Depresiven posameznik noče več investirati energije v samorealizacijo, saj se zave, da ne bo več mogel zdržati napetosti tekmovanja. Nenehna konkurenčnost današnje družbe torej ustvarja patologije, ali kot na prefinjen način zapiše Berardi: »Psihopatologija se rojeva prav tam, kjer apologeti ekonomske konkurenčnosti vidijo nekakšen raj vseh mogočih priložnosti. Že zgolj beseda priložnost je psihopatološka, obenem pa iluzorna. Vsakič ko kak apologet ekonomije uporabi besedo »priložnost«, morate biti pozorni: to pomeni, da se nekdo želi obogatiti z vašim delom.« (str. 114) Berardi tako razgali konkurenčnost, ki jo današnja družba povečuje, saj je vsaka priložnost hkrati izguba nekoga drugega, vsako tekmovanje pa prinaša tudi poražence. Biti poraženec v današnji družbi je za posameznika lahko zelo nevarno.

Kako spremeniti stanje? Berardi v zaključku knjige posveti pozornost današnji finančni krizi, ki jo sicer sam nerad imenuje kriza, saj kriza predpostavlja, da jo je možno rešiti s sistemskimi ukrepi. Berardi na tej točki poda precej pesimističen pogled, kot rešitev za družbo pa predlaga psihoanalizo. Berardi namreč ne verjame več v možnost politične revolucije in se raje fokusira na čas, ko bo nenačrtovano vzniknila kulturna revolucija, saj bodo morali posamezniki za preživetje izstopiti iz kapitalističnega sistema in vzpostaviti bolj solidarnostno in zmerno naravnano družbo. Takrat se bodo

ljudje »počutili obupano, depresivno in panično, ker se ne bodo znali soočiti z ekonomijo, ki bo nastopila po modelu rasti, in ker bodo pogrešali svoje razblinjajoče se moderne identitete« (str. 224), naša kulturna naloga pa bo, da s psihoanalizo zdravimo njihovo norost in njihovo trpljenje. Ena glavnih stvari, ki jo bo morala družba redefinirati, je pojem bogastva. Pojem, ki ga sedaj prevladujoče istovetimo s kupno močjo, bomo morali opustiti, na njegovo mesto pa postaviti razumevanje, da »bogat ni tisti, ki poseduje mnogo reči, temveč tisti, ki razpolaga s časom, da lahko uživa v vsem, kar narava in medčloveško sodelovanje dajeta na voljo vsakomur.« (str. 171)

Berardi torej predlaga psihoanalizo, saj ne verjame v možnost političnega upora. Prvi razlog je vsekakor nezmožnost povezovanja delavskega razreda. Delavski razred sicer, kot poudarja, ni izginil, »toda delo se ne more več sestaviti nazaj [*ricomporsi*] kot družbeni razred, kajti globalizacija in prekarizacija trga dela sta onemogočili kontinuiteto solidarnosti med delavci.« (str. 14) Ponovna politična sestava delovne sile, ki omogoča delavcem boj za svoje pravice, je torej z globalizacijo in prekarizacijo onemogočena. Tudi gibanjem, ki so sicer ustvarila zavest prekamnosti, ni uspelo organizirati prekarcev. Drugi razlog je hitrost. V industrijskem kapitalizmu se je razredni boj odvijal na terenu tovarne in hitrost komunikacije med delavci je omogočala premagovanje struktur nadzora, kar je kapitaliste postavilo v kot. Z razvojem tehnologij si je kapital prisvojil sposobnost hitre deterritorializacije, kar onemogoča upor, saj lahko kapitalist po hitrem postopku preseli produkcijo drugam. Berardi vidi v deterritorializaciji nadvlade in moči tudi enega glavnih razlogov za neuspeh gibanja Occupy. Na predavanju, ki ga je imel ob izidu knjige v Ljubljani, je poudaril, da z uničenjem banke ne bomo dosegli ničesar, saj se finančni kapital nahaja drugje. Naš sovražnik je torej skrit in neviden, deloma se nahaja v vseh institucijah moči, hkrati pa ni skoncentriran v nobeni

izmed njih.

Kljub načelnemu strinjanju s spremembami, ki otežujejo razredni boj, pa se moram na tem mestu distancirati od Berardijevega pesimističnega pogleda, saj verjamem, da lahko gibanja, kot je bilo Occupy, prinesejo določene uspehe. Sama praksa upora nas namreč vključi v socialno skupino, v kateri spoznavamo podobno misleče, s katerimi lahko gradimo nove, veliko pravičnejše prakse delovanja vsaj na lokalnih ravneh. Sam upor pa lahko deluje tudi kot budnica za vse zaspane misli vsakodnevne rutine. Kaže nam, da se je mogoče upreti, da lahko mislimo onkraj sistema, v katerem živimo, ter da je drugačen sistem mogoč. Čeprav se z materialnim bojem ne moremo boriti proti deteritorializirani instituciji moči, imajo slednje vsaj »materialne zapuščine« in napad nanje ima simboličen pomen. Boljši svet pa ni mogoč le z revolucijo, saj lahko izboljšave v vsakdanjem življenju prinesejo tudi določene majhne zmage. Skrajšanje delovnega časa in večja participacija oziroma soupravljanje delavcev v podjetjih sta na primer ukrepa, ki sta mogoča tudi znotraj sistema in ki lahko prineseta zavedanje dejanske moči delavskega razreda. In če sledimo Berardijevi definiciji, da je čas bogastvo, lahko delavce skrajšanje delovnega časa obogati, saj ga bodo lahko preživeli po lastnih željah.